

BENGT G. SÖDERBERG

MÅLAREN AMUNDS
PROCESSIONSFANA

SEPARATTRYCK
UR HYLTÉN-CAVALLIUS FÖRENINGENS ÅRSBOK 1953
KRONOBERGSBOKEN

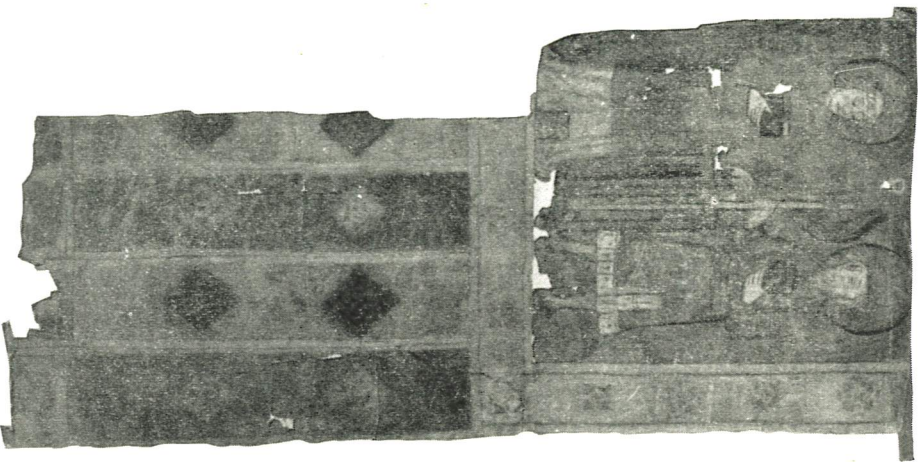
BENGT G. SÖDERBERG

MÅLAREN AMUNDS
PROCESSIONSFANA

ATT GÅ I PROCESSION HÖR VÄL TILL DE
äldsta yttringarna av människans ceremoniväsen, och
processionen har alltså en mycket stark ställning i
vårt samhällsliv, både i dess festliga och allvarliga aspekter.
Färgrikast och praktfullast ter sig för fantasin de medeltida
processionerna, och de lever ännu i all sin glans kvar i de
katolska länderna, där de kyrkliga processionerna på vissa
högtidsdagar drar fram på gator och vägar med högt burna
relikker, helgonbilder och korsfanor. Där är de ännu kult-
handlingar med ett högt symbolvärde, även om de inte
längre har samma djupt religiösa betydelse för världiga
människomassor som de hade på medeltiden. "Ett djupt
gripande intryck", skriver den holländske kulturforskaren
J. Huizinga i sin bok "Ur medeltidens höst", "måste proces-
sionerna ha gjort. När det var svåra tider — och det var
det ofta — ägde de stundom rum dag efter dag, ja, veckor
igenom. När den ödesdigra tvisten mellan husen Orléans
och Burgund slutligen ledde till öppet borgarkrig och
kungung Karl VI 1412 griper Oriflammen för att med Johan
den Oräddre draga ut till strid mot armagnacarna, då låter
man i Paris anordna dagliga processioner så snart kungen
befinner sig på fiendligt område. De äga rum från slutet av
maj ända in i juli, och ständigt är det nya grupper, ordnar
eller gillen, ständigt på andra gator och med andra relikker:
"de mest gripande processioner som någonsin skådats".
Alla ginga barfota och på fastande mage, herrarna i parla-
mentet lika väl som de fattiga borgarna; var och en som

kunde bar ett vaxljus eller en fackla; det var alltid många små barn med. Även ur byarna runt omkring Paris kom den fattiga lantbefolkningen vandrande långa vägar på bara

Processionsstanan från Hennesjö gamla kyrka. Fransidan. Deponerad i Smålands Museum.

benämningen standar — kännetecknande för demonstrationstågens dekorativa utstyrsel. Men de har inte sitt ursprung i de kyrkliga processionernas utan i de gamla skråorganisationernas fanor.

fötter. Man gick med eller såg på, ”med mycken gråt och under ymniga tårar, och med innerlig fromhet”. Och nästan hela denna tid regnade det häftigt.”

I verkligheten kan vi inte längre här i Sverige få uppleva sådana skådespel. Det närmaste vi kan komma till är demonstrationstågen på första maj. De kyrkliga processioner som ännu äger rum hos oss, t. ex. vid installationer och kyrkoinvigningar, och där ännu skrudar kommer till användning kan visserligen ge en glimt av medeltida kyrkoprakt, men de saknar något väsentligt, nämligen korsfanorna. Sådana är alltfjänt — under den modernare men inte alldeles riktiga

Detalj av processionsstanan från Hennesjö gamla kyrka med Sankt Olof med skäggyrnan och diakonen Lars med halstret. Baksidan.
Foto: Smålands Museum, Växjö.

Aldrig under någon epok har fanor, baner och emblemen spelat en så framträdande roll som under medeltiden, och det var helt naturligt att förandet av fanor skulle införas med den katolska kyrkans liturgiska ceremoniväsen. I en av sina uppenbarelser skriver den heliga Birgitta:

”Världsligt vädles baner skall gå före riddaren, att han vet sig skola lyda världsligt vädle i alla de ting som ej äro emot Gud. När han går in på kyrkogården skola klerkerna gå emot honom med kyrkans fana, där min (d. v. s. Kristi) pına och sår skola vara skrivna till ett tecken att han skall värja för Guds kyrka och tro och lyda jämnväl kyrkans förmän. När han ingår i kyrkan skall världsligt vädles baner bliva utanför, och min fana skall gå före honom in i kyrkan

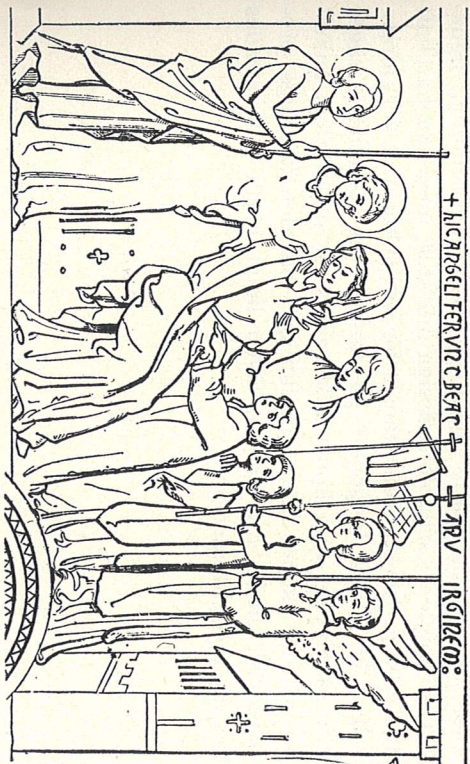
till ett tecken att Guds välde går före världsligt välde." Och i statuterna för Vadstena kloster heter det att framför arbetssan skall bäras en röd fana med Helga Lekamens beläte och Vår Frus beläte.

Vi äger här i landet en ovanligt rik skatt av medeltida kyrkliga textilier av många olika slag, men bland allt detta ytterst få processionsfanor. När man påträffar en sådan måste den alltså betecknas som ett utomordentligt sällsynt och dyrbart föremål. I Lunds universitets historiska museum förvaras två rätt illa medfarna processionsfanor, tillhöriga Lunds domkyrka, i "standardform" med flikar i nedre kanten och med mycket vackra målningar, framstäl- lande bl. a. Treenigheten och den heliga Anna själv tredje (d. v. s. jungfru Marias moder med dottern och dottersonen i sitt knä). Men det var inte bara de stora katedralerna och stadskyrkorna som ägde dylika fanor; sådana fanns också ute i små, oansenliga landskyrkor och bar säkerligen broderade eller målade bilder av kyrkans skyddshelgon.

Därom har vi ett vittnesbörd i processionsfanan från Hemmesjö kyrka, som nu förvaras i Växjö museum och nog torde kunna betecknas som ett av detta museums märkligaste föremål.

Som konstverk är den väl inte så fin som de båda Lunda- fanorna; den ser mera ut som ett verk av en bondekonstnär. På lärtet är målade bilder av två helgon, Sankt Olof med sin stora skäggyxa och diakonen Sankt Lars med sitt mar- tyrredskap halstret. Men den har sitt särskilda intresse däriegenom att man kan se på den vem som har målat den. Han hette Amund och var en kyrkmålare av folklig lägg- ning som var mycket anlitad i småländska, västgötska, öst- götska och värmländska bygder i slutet av 1400-talet. Med sitt namn och året 1494 har han signerat den väldiga målningsskulptationen i långhuset till Södra Råda timmer- kyrka i sydöstra Värmland. Han var ett slags medeltida Pehr Hörberg, kan man säga. Sin utbildning hade han fått i målarskolan i Vadstena kloster, men i sin konst står han på gränsen till det rena allmogemåleriet, ja, han kan be-

traktras som den viktigaste av de länkar som förevar det medeltida kyrkomåleriet med senare tiders bonadsmåleri i småländska bondstugor. Man kan kanske finna det under-

Änglar med processionsfanor. Målning i koret i Södra Råda kyrka, dat. 1323, och föreställande Jungfru Marias död.

ligt att en så vida känd och säkert också berömd målare som Amund måste ha varit åtog sig även så pass enkla upp- drag som detta att bemåla en enkel och billig fana, men medeltidens målare var inte besatta av samma tränga yrkes- högfärd som man ofta möter hos nutida berömdheter på området. De kunde ha mycket att bestyra som en nutida konstnär skulle anse det under sin värdighet att befatta sig med. Vi vet att även namnkunniga mästare i furstares tjänst fick syssla med uppdrag av mycket tillfälligt och hantverksmässig natur: att måla kyrkobaner och torne- ringschabrak, att komponera bordsuppsatser till gästabad, ja, de kunde — som författaren till "Boken om målarkon- sten", Cennino Cennini, i förra hälften av 1400-talet med- delar — t. o. m. tillkallas när det gällde att lägga en stadig make up på någon hovdams ansikte.

Vi känner åtminstone ett tjugotal kyrkor som dekorerats av Amund eller hans lärjungar, men hans verk är ännu inte stilkritiskt så sovrat som önskvärt vore. Men han framträder ändå som en mycket markant konstnärspersonlighet med starkt konservativ läggning. Hans alderdomliga figurstil är bunden i schablonmässiga mönster, men han har haft den folkliga konstnärens känsla för det dekorativt verkningfulla. De båda helgonen på fanan från Hemmesjö säger inte så mycket som konstverk, men i all sin lantliga enkelhet vittnar denna fana värtaligt om vad den kyrkliga processionen hade att betyda även långt borta i en avsides svensk medeltidssocken.